

К.А. ДЯЧЕНКОХарківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди,
Харків**ФЕНОМЕН ЧЕСТІ ЛЮДИНИ ЯК ПРЕДМЕТ ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ**

У статті здійснюється аналіз феномена честі людини у площині інтегративного знання філософської антропології. Досліджуються смисложиттєві поняття-концепти, що детермінують феномен честі та втілюють багатовимірність його смислового поля: антитези “Чесць-Безчестя”, концептуальні зв’язки “Чесць-Святість”, “Чесць-Милість”, “Чесць-Велич”.

Ключові слова: феномен честі, філософська антропологія, буття людини, поняття-концепти.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Новий етап розвитку науки, техніки, технологій супроводжується змінами в світоглядних уявленнях та ціннісних орієнтаціях як суспільства загалом, так і окремих його членів. Сучасна планетарна парадигма характеризується тенденцією до етизації філософського та наукового знання. Виживання людства вимагає визнання пріоритету універсальних, загальнолюдських цінностей. Пошуки ціннісних орієнтацій життєтворчих смислів та ідеалів, окреслення шляхів і стратегій самотворення особистості характерні для практики духовного оновлення в Україні в контексті національного відродження. За таких умов нового актуального змісту набуває проблема честі людини як духовного феномена моральної сфери, що уможливує співіснування людей у складі однієї соціокультурної спільності, а також має силу ініціативи у створенні соціокультурних синтезів. Значущість феномена честі визначається, з одного боку, функціями гуманітаризації суспільства, контролем та кореляцією міжособистісних відносин, з іншого – своїм алгоритмом та логікою розгортання у соціокультурному просторі. Чесць є одним із вічних ціннісних ідеалів, який зумовлює і цілісність, гармонійність існування соціальної системи, і цілісність буття людини. Філософське обґрунтування феномена честі у антропологічній площині не тільки розширює проблемне поле етичної науки, але й характеризується безперервним залученням нових пограничних змістів, що за певних умов демонструють здатність до багатовимірної тематизації.

Ступінь наукової розробки. Почуття честі як явище культури осмислювалось з часів Античності, тож має різноманітну інтерпретацію в історії філософії (яка представлена в працях Платона, Арістотеля, Августина, Канта, Гегеля та ін.). Слід зауважити, що проблема честі людини була дуже актуальною у радянській філософії, про що свідчать присвячені їй

численні праці з теорії честі Архангельського Л.М., Блюмкіна В.А., Дробницького О.Г., Стремякової І.Р., Титаренка А.І., Субтель Ж.О., Шишкіна О.Ф., та ін. Дослідники виводили її з категорії гідності, і нерідко ототожнювали її з останньою.

Основні інтенції сучасної західноєвропейської філософії пов'язані з ціннісним презентуванням честі як універсального структуранта та регулятора людської поведінки, що здійснюється у її взаємодії з поняттями Сором, Божа благодать, Святість. Результати науково-теоретичних досліджень, опубліковані у двох фундаментальних роботах з теорії явища честі: "Honour and shame, 1965" та "Honour in Antropology, 1992», де містять концепції, презентовані дослідниками з різних дисциплін та національностей (П. Бурдьє, Р. Джеймс, Дж. Перістіані, Х. Піт-Ріверс, Л. Ладірі, К. Лафаж та інші), об'єктом дослідження мають феномен честі, який аналізують в межах соціально-антропологічного підходу.

Метою даної статті є дослідження контурів смислового поля феномена честі у площині міждисциплінарних знань філософської антропології, особлива увага приділяється аналізу феномена честі у сучасних західноєвропейських розробках.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуальність категорії честі у різних проявах суспільної свідомості сьогодні не викликає сумніву, але феномен честі не має викристалізованої форми, слово «честь» мало використовується у сучасній вітчизняному науковому та культурному просторі, хоч семантика його осмислюється через інші поняття. Наприклад російський антрополог Б. Марков зауважує, що у площині філософської антропології честь визначається як поняття з широкою етимологією: «чтить, почитать, считать» (рос.), що традиційно розглядалося як станове, а його значення глибше розкриває природу справедливості, що "звернена і до живих і до мертвих, до тих, хто вище нас і хто нижче, не тільки до теперішнього, але й до минулого і до майбутнього... це підрахунок і міра того, кому за що і скільки. Чесність - це коли без обману і за заслугами, тобто за честю" [1, с.325-326].

У сучасній західноєвропейській антропології стало більше приділятися уваги символізму та релігії, і дослідники Дж. Перістіані (J.G. Peristiany), Хуліан Піт-Ріверс (Julian Pitt-Rivers), Лерой Ладірі (Leroy Ladurie), Кетрін Лафаж (Cathrine Lafages) намагаються осмислити честь у її взаємозв'язку з феноменом *Святості* і співвідносять цей аспект з соціальною владою та церковним лідерством. У наш час саме в аспекті честі формується чимало орієнтацій, оскільки вона звернена до духовного світу людини та проблем індивідуальної й колективної долі. За висловом Дж. Перістіані, "*сфера святості* – найвища серед усіх відносин, що в середині в кожного індивіда, і людина честі привносить ці почуття в священну сферу. Саме тому існує переконання, що "честь дорожче за життя" [2]. Існує сфера ментальної поведінки, де екстраординарне протистоїть ординарному (звичайному) і де визнана правда стоїть за межами питань, вона непідвладна переконанням, бо знаходиться глибше ніж свідомість – це Феномен честі людини як предмет філософсько-антропологічного аналізу

саме та царина, де виникає почуття честі. Ця сфера знаходиться під захистом божества”, – пише Дж. Перістіані [2, с.2]. Аналізуючи взаємовідносини поняття честі та святості, він приходять до висновку, що сфера честі – за межами практичного розуму, і ритуали підтверджують цей факт. На думку антрополога, явище честі фіксується у соціальних ритуалах й маніфестується у церемонії обрядів, які утверджують погодженість дії з тим, “що річ собою являє” (How things are), і таким чином фіксують її легітимність. Згідно з цією логікою, ритуал, обряд – це гарант соціального порядку і законності, що підкреслюється честю не тільки у формальній достойності, яка надається в церемонії, але також у значенні вироблення маніфестації для учасника дії. Ця ідея простежується і в концепції французького антрополога П’єра Бурдьє (Pierre Bourdieu, 1992) [3], котрий досліджує обряди “установлення” як основу соціального устрою, що є актом суспільної магії (наприклад, посвята в лицарі, надання будь-якого стану, чину).

Кожен обряд веде до узагальнення умовних обмежень. Це спроба спростувати умовність і представити обмеження вірними та природними. Тож, коли індивідууму надається той чи інший титул, чин, сан (наприклад, єпископ, професор, президент, студент тощо), йому надається честь цього звання, яка чітко окреслює сферу дозволеного і підтримує моральнісний рівень індивіда. Символічна сила обряду – це сила, що діє в реальності через уявлення про реальність. Так, на думку П’єра Бурдьє, зведення на посаду має символічну силу, яка повністю реально трансформує людину, котрій надається цей сан. По-перше, тому що вона трансформує уявлення, які інші мають про даного індивіда, і можливо, всі ті відносини, які мають вони до нього: повага, престиж, почесні, що з ним асоціюється. По-друге, вона трансформує в один і той же час і уявлення, які людина створює про себе, і відносини, які вона вважає необхідними для себе, щоб відповідати цим уявленням. Той, хто піддається акту установлення, відчуває себе зобов’язаним відповідати своєму визначенню. Обраний актом визначається цією групою, і це сприяє осмисленню своєї сутності, бо його реальність спирається не тільки на його власну віру і домагання (за кого він себе уявляє), а й на колективну віру, гарантовану інститутом, яка стає конкретною завдяки титулу, уніформі, або будь-якому іншому символу обов’язку.

Зазначимо, що поняття влади також тісно пов’язане з соціальними обрядами та ритуалами, що утверджують легітимність та окреслюють сферу честі (часто підсвідомо), і виражаються у концептуальному зв’язку “Чесць-Милість”. Так, у відповідності до традиційності, що утверджують обряди та ритуали, соціальна влада і духовний авторитет – об’єднані. Згідно з цією, концепцією “Чесць”-“Милість” (або благословіння Бога) необхідні для установлення законності та збереження її на землі. Милість Бога виступає як суддя, котрий окреслює, що вірно а що ні, благочесну та нечесну поведінку “Меч королю потрібен для того, щоб захистити віру, що санкціонує, утверджує Милість, Божа благодать (Grace)” [2, с.9].

Феномен честі людини як предмет філософсько-антропологічного аналізу

Підкреслюється те, що індивід повинен бути готовий захищати, “проливати кров” в ім’я захисту божественного закону на землі, і в багатьох ритуалах він проливає її символічно (наприклад, у коронації). Ритуал підкреслює взаємодію поняття честі з концептом “Крові”. Отже, загально відомо, що заплямована честь реабілітується фактом пролиття крові, а жіноча честь тлумачиться як “чистота від крові”. Викликає науковий інтерес позиція Катрін Лафаж (Catrine Lafages) Аналізуючи монархію, дослідниця робить висновок, що король має “два тіла” – “смертне” або індивідуальне, й друге – колективне, що представляє безсмертя монархії й утвердження Честі і Милість Бога. Тож, можна говорити, що ритуал-обряд, чи будь-яка інша соціальна дія (наприклад, посвята у студенти), окреслює сферу соціальної поведінки індивіда, надаючи визначений ліміт честі та Милості, яку особистість повинна обстоювати, підтверджуючи та захищаючи Божественний закон на землі і є факт маніфестування свого та колективного безсмертя.

Наслідуючи ідею взаємозв’язку явищ Честі та Милості, Р. Джеймс (Raymond Jahaus), тлумачить честь як поняття, що у Марокканському суспільстві взаємодіє з концептом “бараки” (baraka) або Божого благословення. В цьому аспекті концепти “Чість”, “барака” визначаються не тільки культурними сутностями, що структурують життя та віру людини у межах даного суспільства, а й поняттями, які є принципами соціальної структури, яку вони й визначають. Згідно з цією концепцією концепти честі й “бараки” не є результатом економічних умов, а являють собою соціальні факти, смисл яких презентує одна з сучасних антропологічних шкіл (Durkheimial school): «сутності (sui generis), які неможливо звести до єдиного визначення, вони складають таку соціальну моральність, яка стримує і орієнтує взаємодію людей в межах спільноти»[4, с.167].

На прикладі марокканського суспільства, концепція Р. Джемса визначає честь як концепт, що регулює, обмежує і визначає поведінку людей у малих групах. На думку антрополога, ці групи організовані у відповідності з сегментною структурою, що має шість рівнів: 1) племінний союз, 2) плем’я, 3) група, 4) територіальна спільнота, 5) суспільство, 6) сім’я. За Р. Джеймсоном у малих спільнотах марокканського суспільства, принципом честі є: утвердження влади над “зачиненою” територією, і обмін насильством (це може бути змагання у красномовності, фізичне насилля, навіть вбивство) [4, с.169]. Дослідник робить висновок, що в малих групах феномен честі виконує регулятивну функцію, яка детермінує соціальну поведінку індивіда. Взаємодія концептів “Чість” – “Милість” пояснює і той факт, що в англійській мові феномен честі в багатьох концепціях визначається через поняття Милість, а слово немилість (disgrace) наближене до значення безчестя. Цей факт, за західноєвропейськими філософськими антропологами, підтверджує думку про честь, як про первісне явище соціальної структури.

Як бачимо, акцентується на тому, що феномен честі виконує регулятивну аспект кодексу честі має визначені правила соціальної Феномен честі людини як предмет філософсько-антропологічного аналізу

поведінки, котрі соціокультурно, а також історично вмотивовані саме для даної спільноти, які обов'язково особисто усвідомлюються і успадковуються індивідом і становляться принципом його адаптації до даної соціальної системи. Всі ці принципи та механізми поведінки відображаються у звичаях, ментальних особливостях, традиціях, відмітному типі поведінки певної соціальної спільноти (народу, племені, сім'ї тощо). Отже, честь тлумачиться як взіреть для виміру типу особистості, адже всі суспільства оцінюють поведінку індивіда шляхом порівняння його конкретного, особистісного способу діяння з *ідеальним стандартом дій*, що має цінність для даного соціуму. Всі суспільства мають свої власні форми честі та сорому, що підтримує соціальну систему у гармонійній рівновазі.

Висновки.

На нашу думку, аналіз сучасних західноєвропейських розробок розширює тематичне поле честі, презентує новий погляд на проблему, де в контексті нових постмодерністських методологій честь пов'язується з поняттям влади, лідерства, соціального регулювання. Окреслюються нові концептуальні зв'язки "Чесць-Милість", "Чесць-Божа благодать", "Чесць-Сором". Чесць презентується як культурна константа будь-якого соціального середовища та умова життєдіяльності, самоздійснення особистості в рамках визначеної соціальної системи. Зазначимо, що "образи", концепти честі структурують колективний комплекс світобачення будь-якої спільноти, що і визначає сутнісні парадигми культури і має відображення в ритуалах, обрядах, "актах соціального утвердження".

Отже, ритуали представляють символічну політико-релігійну теорію, де титул, що створює привілеї і маніфестує сферу честі, – є гарантом законності цих правил, які предписуються світові чесцю та Милістю, котрі індивід отримав як Єпископ, Король, Рицар, тощо. Отже, факт коронації чи посвята в рицарі чи надання будь-якої іншої сфери діяння, є, так би мовити, наданням певного рівня честі і милості від Бога, фіксація ліміту духовності. Зазначимо, що явище честі існує і функціонує на рівні макро і мікро світу.

Ми маємо справу з *екзистенційним виміром честі* у випадку формування власної, часто не відповідної до соціальних історично зумовлених норм і вимог системи особистісних ціннісних орієнтирів. В такому випадку чесць виступає структуруючим елементом особистісної моральнісної свідомості за умови індивідуальної свободи та "моральної зрілості" людини, що і дає змогу до самовизначення. Водночас, існує й суспільний (макросвіт), *корпоративний вимір честі*, зумовлений необхідністю прийняття і усвідомлення корпоративних, колективних норм сім'ї, стану, країни, що корегують поведінку людини, виконуючи суспільну функцію контролю, яка підтримує єдність, гармонійність і цілісність соціальної системи.

Це дозволяє інтерпретувати чесць не в суто етичному плані, а як культуроантропологічний феномен, з урахуванням її соціологічної, правової, політичної проекції. Визначаючи ритуал гарантом соціального порядку і Феномен честі людини як предмет філософсько-антропологічного аналізу

законності, що підтримує сферу честі й святості в суспільстві, зазначимо, що він має вагому значущість у створенні еліти, бо маніфестує її індивідуальність, відмінність для того, щоб вона усвідомила себе незвичайною та видатною. Функція ритуальності – застерегти від морального падіння. Почуття честі є умовою виховання еліти суспільства і основою гармонійного співбуття будь-якої спільноти людей. Честь фіксує сферу належного буття людини, окреслює рівень духовності (як міру Божої Благодаті), підтримує легітимність. Саме тому, на нашу думку, необхідна культивация феномена честі в молодій Україні, що стала на шлях самоусвідомлення та самоздійснення.

Перспективи подальших наукових досліджень:

- *корпоративний вимір честі*, зумовлений необхідністю прийняття і усвідомлення корпоративних, колективних норм.

Список використаної літератури:

1. Марков, Б.В. Философская антропология: очерки истории и теории / Б.В. Марков. – СПб.: Лань, 1997. – 384 с.
2. Peristiany, J.G., Introduction. Honour in Anthropology / J.G. Peristiany, J. Pitt-Rivers. – Cambridge, 1992. – P. 1-17.
3. Bourdieu, P. Rites as acts of institution / Honour in Anthropology I.G. Peristiany, J. Pitt. Rivers (ed). – Cambridge, 1992. – P. 79-89.
4. Jamous, R. From the death of men to the place of God: violence and peace-making in the Rif / R. Jamous // Honour and Shame. The values of Mediterranean Society. – London-Chicago: Chicago University Press, 1965.
5. Baroja, J.C. Honour and Shame: A Historical Account of Several Conflicra / J.C. Baroja // Honour and Shame. The values of Mediterranean Society. – London-Chicago: Chicago University Press, 1965. – P. 81-137.

К.А.ДЯЧЕНКО

Харьковский национальный педагогический университет им.Г.С.Сковороды,
Харьков

ФЕНОМЕН ЧЕСТИ ЧЕЛОВЕКА КАК ПРЕДМЕТ ФИЛОСОФСКО-АНТРОПОЛОГИЧЕСКОГО АНАЛИЗА

В статье анализируется феномен чести человека в плоскости интегративного знания философской антропологии. Исследуются смысловые понятия-концепты, которые детерминируют феномен чести и воплощают многовариантность его смыслового поля: «Честь – безчестие», «Честь-Святость», «Честь- Милость», «Честь-Величие».

Ключевые слова: феномен чести, философская антропология, человеческое бытие, понятия-концепты.

K. DYACHENKO

Kharkiv National Pedagogical University named after G.S. Skovoroda, Kharkiv

PHENOMENON OF HONOUR IN THE PHILOSOPHICAL – ANTHROPOLOGICAL ANALYSIS

The article is devoted to philosophical analysis of phenomena of honour in the area of philosophical anthropology. There are particular concepts that determine this phenomenon and personify multi-dimension of its semantic field: antithesis, "Honour-Dishonour", conception links: "Honour-Sanctity", "Honour-Grace", "Honour-Honesty".

Key words: Phenomena of honour, philosophical anthropology, human being, concept.

Стаття надійшла до редакції 19.05.11р.